

го змісту, і не містить фразеологізмів-прокльонів. Відсутність агресивних інвективів може свідчити про відсутність такої агресії у світогляді поліщуків, хоча однозначно стверджувати це не можна. Оскільки інвективна лексика і фразеологія потребують додаткового вивчення з позицій психолінгвістики та соціолінгвістики, можливо, варто було б опублікувати словник у двох томах і розділити діалектну фразеологію та діалектну фразеологію з інвективами. Поділ матеріалу на два томи не тільки уможливить доповнення словникових статей ілюстраціями колоритного зв'язного мовлення поліщуків, а й активне використання діалектної фразеології на уроках, факультативних заняттях з української мови для збагачення знань учнів про барви рідного слова, а також, без сумніву, сприятиме неперервності мовних традицій спілкування.

Доцільність вивчення обценної лексики не викликає сумнівів. Якщо власне діалектна лексика і фразеологія – це частина етнокультури українців, добре відома широкому загалу через національні традиції, то природа обценного мовлення – це поки що таємниця, яка потребує вироблення особливої методики дослідження цього мовного явища. Влучно і промовисто про ненормативну лексику висловила знана українська мовознавиця О.М. Демська: «Слово є фактично лакмусовим папірцем, маркером того, які ми є в конкретний

момент. Хочете дізнатися, якою є людина, що вона думає, що її чекає завтра – послухайте, що вона говорить. Якщо людина лає весь світ, вона не має завтрашнього дня. Натомість закоханий вживає закоханих слів. Тільки через слова ми можемо почути, що з людиною відбувається. Це вербальний портрет людини. Чим освіченіші ми, тим більший мур між нашою темною стороною. Але як ми не пізнаємо тієї темної сторони – ми не пізнаємо себе, ми не відбудемося у житті»***.

Отже, словник З.С. Мацюк репрезентує багатий фразеологічний матеріал, відтворює мовомислення українців Західного Полісся і дає змогу спроектувати наступні напрями лінгвістичних досліджень як у сфері діалектної фразеології, так у сфері міждисциплінарних студій.

Оксана Лавер,

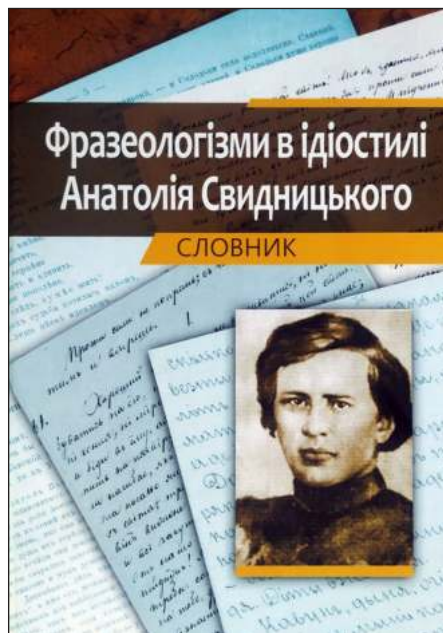
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету; oksana.laver@uzhnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7904-3083>

*** Демська О.М. Обценна лексика: невігластво чи спосіб самовираження? / Інтерв'ю Антоніни Рибки, студентки Києво-Могилянської академії. Портал мовної політики. 2016. Лютий. URL: <https://language-policy.info/2016/02/obstsenna-leksyka-nevihlastvo-chy-sposib-samovyrazhennya>

«СЛОВНИКИ – МУЗЕЇ СЛІВ...»*

Близько двохсот років тому з'явилися перші збірники фольклору. Відтоді царина усної народної творчості, доти малодосліджена й ігнорована науковцями, відкривається для дослідників як бездонна скриня скарбів, що акумулювали народну мудрість і досвід, універсальність світобачення і унікальність українського народу. У контексті преромантистських рухів фольклор стає не тільки засобом вивчення культури українців, а й інструментом, необхідним для роботи провісників.

Саме в цей час – час захоплення народними казками, піснями, прислів'ями, приказками – активно працює письменник, фольклорист А. Свидницький.

З дитинства залюблений у народне слово, молодий народознавець надихається сподвижницькою роботою дослідників народного слова на Поділлі – А. Димінського, К. Шейковського, С. Рудницького. Так народжуються фольклорно-етнографічні нариси А. Свидницького, що свого часу були високо оцінені П. Кулішем, І. Франком, М. Сумцовим. Прислів'я та приказки, зібрані етнографом, увійшли до збірника «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864), упорядкованого М. Номисом.

Природно, що глибоке знання народного слова, його розуміння і поцінування значною мірою визначили ідіостиль А. Свидницького як письменника. Роман «Люборацькі», написаний 1861–1862 р., став вершиною творчості автора. Його особливістю є етнографічна деталізація, насиченість тексту прислів'ями, приказками, власне фразеоло-

* Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького. Словник / Укл.: Коваленко Б. О., Коваленко Н.Д. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 364 с.

гізмами, які занурюють читача в атмосферу життя українського суспільства в середині XIX століття.

Зважаючи на біографію і творчість А. Свидницького, так само природно було б очікувати, що його спадщина стане важливим джерелом як для дослідників теорії фразеології, так і для фразеографів. Однак дивним чином ім'я цього автора оминали увагою і перші, і другі. Анатолій Свидницький – ще одна донедавна несправедливо забута, мало-досліджена постать.

Напевно, ті, хто уміє згадати забутих, віднайти скарб у далекому минулому і відкрити його для сучасників, – заслуговують на особливу пошану. Адже набагато комфортніше працювати з речами знайомими, сучасними, відомими, популярними тут і тепер. Тому робота подружжя Бориса і Наталії Коваленків над фраземікою творчості Анатолія Свидницького стала важливим кроком. Однак результат не забарився – і світ побачило чудове видання «Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького».

Переоцінити цей словник важко.

По-перше, фразеографічних видань, присвячених фраземіці конкретного автора, вкрай мало. Цей розділ фразеографії тільки починає своє становлення в українській лінгвістиці.

По-друге, читачу відкривається розкішний світ фраземіки творів А. Свидницького, що може стати джерелом для подальших досліджень сталих виразів як у контексті вивчення ідіостилу талановитого письменника, так і в розрізі аналізу фразеологічних одиниць української мови. Тому праця Бориса і Наталії Коваленків є однозначно актуальною.

По-третє, А. Свидницький – дитя Поділля, відобразив у своїх творах не тільки фраземіку загальноукраїнську, а й специфічну для мовлення рідного йому регіону, що дає цінний матеріал для вивчення регіональної фразеології.

І ще один важливий аргумент, що вказує на важливість виходу словника фразеологізмів А. Свидницького, пов'язаний із антропоцентричною спрямованістю наукових студій останніх років, у яких людина є альфою і омегою, причиною і метою будь-якого процесу людської діяльності. Відповідно до такого погляду, мова автора є віддзеркаленням його світогляду, переконань, суб'єктивних уподобань і творить унікальну мовну особистість письменника. Тому дослідження фразеологізмів в ідіостилі А. Свидницького – необхідний етап аналізу ідіостилу письменника.

Словник має таку структуру: передмову, побудову словника та словникової статті, корпус словника. Обсяг цієї праці – 364 сторінки. У «Передмові» автори, обґрунтовуючи новизну і актуальність своєї праці, наголошують на тому, що Анатолій Свидницький – представник шістдесятників XIX ст., автор етнографічних нарисів та оповідань, роману «Люборацькі» – досі залишається постаттю, творча спадщина якої маловивчена. При цьому саме користування фразеологічним багатством народного мовлення виступає домінантною ознакою ідіостилу письменника. Б. І. Н. Коваленки констатують разючий факт: в академічному Словнику фразео-

логізмів зафіксовано лише 20 покликань на роман «Люборацькі» (інші твори А. Свидницького взагалі до уваги не беруться!), тоді як дослідники знайшли понад пів тисячі фразеовживань у творі.

Варто підкреслити, що джерельною базою рецензованого словника послужили як художні, так і фольклорно-етнографічні праці А. Свидницького, що забезпечує потужну базу фразеологічних одиниць.

Метою лексикографічної праці є опис значення фразеологізмів у мовознавчій парадигмі Анатолія Свидницького на матеріалі його творів, порівняння з одиницями фразеологічного словника української літературної мови, зіставлення з рукописами автора й академічним виданням творів.

Практична цінність зумовлена можливістю започаткувати укладання повного словника мови письменника як цінної інформації про мовну картину світу подолянина другої половини XIX ст, а також надати вагомий матеріал для наступних студій.

Словник укладений за абетковим принципом.

Важливо відзначити, що автори спираються на широке розуміння фразеологізму, тобто до словника увійшли власне фразеологізми, прислів'я, приказки.

Заголовними словами, як правило, виступають перші за рахунком іменники у фразеологічних сполученнях. Якщо ж іменника у фіксованій одиниці немає, то тлумачення подається за рахунок іншої частини мови в такій послідовності: дієслово (присудкове слово), прикметник, займенник, числівник, прислівник. Для зручності відсилання зроблено на всі іменники, що входять до складу фразеологізму: та сама фразема наводиться стільки разів, скільки в ній є іменників, хоча розробляється лише під першим іменником. Усі заголовні слова подані в початковій формі (іменник – у називному відмінку однини, прикметник – у називному відмінку чоловічого роду однини, дієслово – у формі інфінітива тощо).

Після заголовного слова подано реестровий фразеологізм із його варіантами; тлумачення семантики фразеологізму в творах; фразеологізм-відповідник у Фразеологічному словнику української мови; тлумачення, взяті з останнього; ілюстративний матеріал з паспортизацією зафіксованої одиниці (назва твору, сторінка, на якій засвідчено сталий вислів); ілюстративний матеріал з рукописів письменника. Таким чином, побудова словникової статті дозволяє порівняти фразему, зафіксовану в А. Свидницького, і її аналог в академічному Фразеологічному словнику української мови, а також запис вислову в рукописах автора та у виданні його творів за 1985 р., адаптованому до вимог сучасного правопису.

Якщо якесь слово трапляється у складі декількох фразеологізмів, то всі вони наводяться в одній словникової статті.

У рецензованій праці Б. і Н. Коваленки подають усе розмаїте багатство фраземіки А. Свидницького. На думку дослідників, фольклоризм є визначальною ознакою творчості письменника. Очевидно, саме цим зумовлена лівова частка фраземних одиниць саме фольклорного походження, зафіксо-

ваних у словнику (*Ні відхреститися, ні відмоли- тися; Куди вітер віє, туди лозі гнутись; Дрижаки скачуть; Землі під собою не бачити; Не дати собі в кашу наплювати; Як кіт на мишу, Пройти вогонь і мідні труби, і пляшки, й келишки та ін.*). Зважаючи на біографію автора, цілком очевидним є викорис- тання ним фразем книжної, церковнослов'янської етимології, що складає менший відсоток зафіксова- них одиниць (*Дай нам, Боже, здоров'я, а помершим вічний упокой; слухатися, як божого гласу; Господь прийняв до себе тощо*).

Дуже цінними, на нашу думку, є сталі сполу- ки, зафіксовані в словнику, які є одиницями регіо- нальної фраземіки. Такі фраземи, як вважають Борис і Наталія Коваленки, лише частково відомі в інших місцевостях України, і, можливо, належать до вузь- колокальних. Їх досить легко знайти у рецензованій праці: у словниковій статті відсутній аналог із ака- демічного Фразеологічного словника української мови, і автори подають власне тлумачення фразе- ми, відштовхуючись від контексту (*Чужа болячка*

не болить, чужа потилиця не свербить; завести вараниці; І ведмедя поборов би; Битого господаря перейти; І зазором не видати та ін.). Такі одиниці є унікальним матеріалом, який, з одного боку, слугує відображенням специфіки ідіостилю А. Свидницького, з іншого, – може стати джерелом дослідження фраземіки Поділля.

Вважаємо, що словник «Фразеологізмів в ідіос- тилі Анатолія Свидницького» Бориса і Наталії Кова- ленків не тільки збагатив фонд українських фразе- ографічних праць, а й став важливим надбанням у відносно новій, ще мало представлений галузі – фразеографії певного письменника. Особливу вдячність висловлюємо за вибір автора – майже забутого, але, як справедливо сказав М. Зеров, такого талановитого і такого безталанного А. Свидницького.

Оксана Негер,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови УжНУ;

Oksanahalay83@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0002-9823-8329>

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ДІАЛЕКТНЕ МОВЛЕННЯ*

Українська діалектологія на сьогодні має значні здобутки в галузі вивчення мовленнєвих явищ, що побутують на окре- мих територіях. Сказане стосу- ється також діалектної фразео- логії, яка різноаспектно пред- ставлена у великій кількості праць, зокрема дисертаційних. Здавалося б, у цьому розділі науки про говори української мови здивувати нічим уже не можна. Але монографічна пра- ця Н. Коваленко привертає ува- гу несподіваним підходом до вивчення фразеології діалек- тного мовлення.

Традиційне дослідження діалектної фразеології базуєть- ся на кількох аспектах: дескрип- тивному, лінгвогеографічному та лексикографічному. Усі вони мають свої здобутки, уможливають зіставний ана- ліз різних українських говорів, що є важливим у піз- нанні процесу формування діалектів і літературного стандарту, з'ясуванні особливостей національної мовної картини та її відтворення в народній мові. Однак рецензована праця не обмежується тільки вузькодіалектними ареалами побутування діалект-

них усталених виразів – автор- ка говорить про важливість до- слідження ФО на усіх мовних рівнях, від фонетичного до син- таксичного, не залишаючи поза увагою специфіку функціону- вання окремих номінацій, частоту їхнього вживання, неочіку- вану сполучуваність. Діалектні фраземи можливо вивчати з погляду їх фонетичних, лексич- них, семантичних компонентів, синтаксичної валентності, за- гальної семантики, системних відношень. Дослідження окре- мих лексико-семантичних груп у говорах теж незмінно приво- дить діалектологів до ФО, бо, як слушно зазначає авторка, «ви- вчення діалектної фразеології за окремими тематичними гру- пами чи компонентним складом

ФО з погляду виявлення мотивів номінації розкриває природу називання, з'ясовує передумови становлен- ня й функціонування цих номінативних одиниць» (с. 9). Цінність такого матеріалу для етнолінгвістич- них пошуків теж очевидна: «Фразеологія української мови зберігає багатоаспектну інформацію про народ, його звичаї, ідеали, розуміння законів буття та місця людини у світі» (с. 6), дозволяє з'ясувати мовну кар- тину світу носіїв діалектів.

Інноваційність рецензованої монографії, як зазначає авторка, полягає в дослідженні фразеоло-

* Коваленко Н.Д. Фразеологія в українському діалект- ному мовленні: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2021. 404 с.